

A magyarországi besenyőtelepekről.

A rendelkezésre álló adatokból megkísérlem térképre vinni a magyarországi besenyőtelepeket és szemléltetni azok eloszlását, részben a történelmi, részben a nyelvészeti alapon bebizonyított, illetve meghatározott besenyőtelepek egybegyűjtése által. A történelmi alapot a krónikák és főként az oklevelek szolgáltatták. A krónikák adatai részint hiányosak, másrészt nem hitelesek, mert mint pl.: Anonymusnál is látjuk, hogy ő a saját korának állapotát írta meg, a régmúlt időkre vonatkoztatva. A nyelvészeti alapon meghatározott besenyőtelepek, az utóbbi évek tanulmányainak eredményei.

Mielőtt a hazai besenyőtelepek felsorolását megkezdem, néhány általános pontot kívánok tárgyalni, mint amilyenek pl.: A besenyő népnév; A besenyők történelmi szerepe és betelepítése hazánkba; stb. Majd a telepek ismertetése az egyes tájegységeken belül, mint aminők: Dunántúl, Duna—Tisza köze, Felföld, Tiszántúl és Erdély. Ezeken belül megyénként történik a tárgyalás a következő sorrendben: 1. okiratilag bebizonyított besenyőtelepek, 2. biztos nyelvészeti alapokon nyugvó meghatározások és 3. esetleg feltételezhető besenyőtelepek. Ezen széttagolásnak megfelelően a térképen is különböző jeleket alkalmazok.

A besenyő népről és népnévről.

Besenyő névvel azon harcos népet jelezzük, amely az uzok által üzetve a Volga mellékén 835 táján őseinket megtámadta, majd a bolgárokkal összefogva új telepükről: az Etelközből s a Pruth, Szeret, Dnyeszter, Bug és Dnyeper mellékeiről is kiszorította. Miután mind ezt a területet, a későbbi Moldvát és Bessarabiát, mind pedig a későbbi Oláhországot is elfoglalták, Erdély szomszédságában vertek állandó tanyát. A besenyők etelközi „Értem“ nevű tartományát a Dnyeper és a máramarosi havasok közé, a Szereth, Pruth, Dnyeszter és Bug folyók felső

vidékeire kell helyeznünk.¹⁾ Innen gyakran törtek be hazánkba a XI. század folyamán Ozul, Köteszk, Kapolcs és Ákos vezérek alatt; előbb keletről a borgói és vaskapui szoroson át, 1068-ban már Nis felől, ahova a besenyők a kunok elől 1038 előtt áttelepedtek a görög Bolgárölő Vaszil császártól néptelenné tett bolgár földre.

Konstantinos Porphyrogenetos szerint (De administrando imperio), ki a 950 körüli állapotokról tudósít, a besenyők az al-dunai Disztrától (Szilisztrától) egészen a Don melléki Szarkelig tanyáztak. Az ő feljegyzései őrizték meg az etelközi besenyők nyolc nemzetségének és ugyanannyi főnökének elgörögösödött nevét. (Értem, Sur, Gyula, Apony stb., továbbá Majsa, Ipa, Koszta, Gyász, Vata stb.) Ezek mind olyan nevek, melyek számos helységnevében még ma is megtalálhatók. Az etelközi besenyők közül az Értém, Sur és Gyula tartomány népeit hangarnak nevezték; mivel a főbbnél vitézebbek és nemesebbek voltak.²⁾

A besenyőknek hazánkba való betelepedéséről *Szent István kisebb legendája* szól nálunk először, 60 szabadon beköltöző besenyőről . . . — *Anonymus* pedig 1204 táján azt mondja Zsolt fejedelemről, hogy „a határszélre a mosonyi Fertőn túl nem kevés besenyőt helyezett lakni országa védelmére“. — De ez anakronizmus, mert a Fertőn túli Sopron megye besenyői azon hadifoglyok voltak, akiket Ján soproni ispán 1068 táján ejtett foglyul Bolgárfehérvárnál vagyis Belgrádnál.³⁾

A besenyő nemzet különböző névváltozataiként szerepelnek: Bedzsnak, patcinak (a görögöknél), bedsne (a volgabolgárok-nál), pecseneg, besseni, bicen, picenat stb. A honfoglalás utáni magyar nyelvből ismert népnevek közül meg volt a honfoglalás előtti nyelvben is a „besenyő“ név, (ó-magyar nyelven beseny, ó-bolgár-török nyelvben szintén beseny⁴⁾.) Gombocz szerint⁵⁾ a magyar „besenyő“ szó legrégebb alakja beseneu, ugyanolyan hangsajátságokat mutat fel, mint a bolgár rétegbe tartozó török jövevény szavaink.

¹⁾ Pauler Gyula: Lebedia, Etelköz, Millenarium. Századok, 1880. 12. l.

²⁾ Csánki Dezső: Árpád és az Árpádok, 67. l.

³⁾ Erdélyi László: A tizenkét legkritikusabb kérdés. (Kolozsvár, 1917.) 114. l.

⁴⁾ Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. (Magyar Nyelvtud. Kézikönyve.) 12. l.

⁵⁾ Gombocz Zoltán: A besenyő népnévről. (Magyar Nyelv XII.) 282. l.

A besenyők jellemzése.

Harcias nép. Konstantinos Porphyrogenetos 945-ben írja róluk: „A besenyő néppel békében kell lennünk . . . hozzája követeket és illendő ajándékokat kell küldeni . . . mert a nép határos Cherson városával, amelyet megtámadhat“. Más helyen: „A turkok (magyarok) is félnek a besenyőktől“. — Salamon Ferenc (A magyar hadtörténethez a vezérek korában, 61. l.) a következőképen írja le a besenyőknek egy etelközi támadását: „A besenyők tengernyi lovassága rárohan a magyarok szállásaira, amelyeket egy aránylag gyenge része védett a magyar seregek, mely a család és tulajdon biztosítására maradt ott. Ez nem képes ellentálni a besenyők túlnyomó számának, hanem elvész és vele prédává lesz a magyarság egy egész nemzedéke. Asszonyt, gyermeket rabszolgául hurcol el a besenyő s vele az ingó vagyont s barmokat. Amit el nem vihettek belőle, azt leölte és felégette“. — A besenyőket kemény legényeknek mondták, mert a besenyő is jó nyílász volt és értett a pusztai lovas népek harcmódjához. Fegyverzete vállról lefüggő s nyilakkal telt puzdra, de van, aki a harcban dárdákat is használ. Többnyire mind lovas ijjászok.⁶⁾

Nomád nép. Nurredin Mohamed Aufi perzsa író, aki a XIII. század közepén élt, könyve IV. részének 16. fejezetében írja: „A bedzszenák olyan nép, mely szüntelen barangol; amerre sok eső van, arra mennek . . . barmaik és egyéb javaik bőven vannak“.⁷⁾

Foglalkozásuk. Őshazájukban kereskedést is űztek a következő cikkekkel: bársony, selyem, posztó, (ritkább) prém, azután bors, viasz, nárduebőr stb.⁸⁾

Étkezés: Nagyobbára kölessel táplálkoztak.⁹⁾ A XIII. században élt Freysingi Ottó azt írja, hogy „a pecenák nemzet, mely Magyarországgal észak és kelet felé határos, nyers és tisztátalan lóhússal táplálkozik.

Temetkezési szokásaikat illetőleg kétféle a vélemény: Leo Diaconus, egy 971. évi ütközet leírásánál mondja, hogy a scythák, köztük a besenyők, éjjel, holdvilágnál, elesett bajtársaik

⁶⁾ Gyárfás István: A jász-kunok története. (Kecskemét, 1870). II. 102. l.

⁷⁾ Thúry József: A magyarok eredete. Századok, 1896. 132. l.

⁸⁾ Gyárfás: id. m. II. 56. l.

⁹⁾ Borovszky Samu: A honfoglalás története. (Budapest, 1894.) 22. l.

teteit felkeresték s hosszú rakásba összehordva máglyán elégették. E szertartásnál nemzeti szokás szerint számos foglyot megöltek.¹⁰⁾ — Viszont Rubiuquis francia utazó a XIII. század közepén is azt tapasztalta, hogy a besenyők a halott fölé nagy halmot hordanak, s neki arccal kelet felé fordult s kezében csészét tartó szobrot emelnek.

A besenyők történelmi szerepe és betelepédése hazánkba.

Freysingi Ottó, aki kevéssel halála előtt 1157-ig írta meg csonkái I. Frigyes császár történetét,¹¹⁾ úgy tudta, hogy a magyaroktól lakott területtől észak és keletre eső vidéken besenyők és ezek mögött kunok laknak. Tény, hogy a magyar királyság első évtizedeiben a magyarok keleti szomszédjai csupán a besenyők voltak. Erdélyt már *Szent István* korában is ők dúlták fel, Anonymus e földről és lakóiról emlékezik meg, mint akik a besenyőktől és a kunoktól sok bántalmat szenvedtek. *Szent István* legendája szerint is a besenyők, mint a bolgárok szövetségesei törtek be Magyarországra, de legyőzte őket az erdőeli vezér és besenyő foglyokat ejtett. Bejött még Bulgária felől is szabad telepesekként vagy hatvan besenyő család, akiket a király szolgálói kifosztottak.¹²⁾ Egy emberöltővel *Szent István* után a besenyők Nis vidékéről betörték a Szerémségbe és Valkóvárnál Vid bács megyei ispán birtokát pusztították, majd segíteni akarták a Belgrádba szorult görögöket az ostromló magyarok ellen. Ján soproni ispán azonban Belgrádnál Kazár besenyő fejedelem seregét annyira tönkretette, hogy Kazár csak kevesedmagával menekült meg; a többit a soproni várórhad részint levágta, részint foglyul ejtette.¹³⁾

II. Gyésza alatt és később is a székelyekkel együtt említik őket, mint a magyar hadsereg előcsapatait. — *II. Istvánnak* a személyét a csehek elleni harcában besenyők és székelyek őrizték, midőn pedig *II. Gyésza* 1146-ban az osztrák Henrikkel harcban állt, besenyők és székelyek alkották az előcsapatokat.

Mivel a honfoglalók a megszállott országot teljesen benépesíteni nem tudták, azért királyaink a XI—XIII. században be-

¹⁰⁾ Gyárfás István: A tárnokvölgyi ütközet és a hunn-seythák temetkezési módja. Századok. 1867. 365. l.

¹¹⁾ Erdélyi László: Magyar művelődéstörténet. II. k.

¹²⁾ Erdélyi László: Árpádkor. (Budapest. 1922.) 99. l.

¹³⁾ U. o. 114. l.

fogadtak rokon és nem rokon fajú népeket, köztük besenyőket is, az ország határszéleinek védelmére, akiknek így betelepedett része az idők folyamán a magyar fajjal teljesen összeforrt. De nevüket fenntartották sokáig és máig is nagy számban fordul elő a „Besenyő“ név a helynevekben.

Anonymus — mint láttuk — Zulta fejedelem idejében, tehát 907—930 közé teszi azt a hadifogoly besenyő telepítést, amely megfelel az 1068. évi belgrádi ostrom után történt sopron-megyei telepítésnek. Ugyancsak *Anonymus* említi az első szabad besenyő telepedést: „Taksony vezér alatt a besenyők földjéről jön egy fejedelmi származású vitéz, kinek neve vala Thonuz-apa, Urkund atyja, kitől a Tomaj nemzetség származik; — kinek Taksony vezér lakóföldet ada a keméji részekben a Tiszáig, ahol most Abád rév vagyon“.¹⁴⁾ — Taksony vezér tehát 957—972 közt besenyőket telepített le s szállásaikat az abádi rév tájára határolta el. Nem csekély földeket és birtokokat ajándékozott Taksony vezér egy Hetény nevezetű besenyő vitéznek.¹⁵⁾

A besenyők későbbi betelepedéséről szól *Kézai Simon* mester krónikája, amely szerint: „Ugy Geisa vezér, mint más királyok idejében jöttek be csehek, lengyelek, görögök, besenyők, örmények és az ég alatti maid minden idegen nemzetbeliek, kik a királyoknak vagy egyéb ország urainak szolgálván, tőlük hűbéri jószágokat szerezvén, idő haladtával nemességet nyerének“. — Hasonlóképen ír a bécsi Képes Krónika is. (56. fej.)

A bevándorlások mértéke a vezérek korában még olyan nagy sem lehetett, mint zminőről *Szent István kis legendája* és *Hartvik püspök* ír. A besenyő beköltözések főkép 1038 körül indulhattak meg, mert nemsokára az oklevelek is tesznek említést róluk.

Egyik legkésőbbi besenyő hadifogoly telepítés az, amit *Anonymus* Zulta fejedelem idejébe tett volna, hogy t. i. Ján soproni ispán Belgrádnál, az akkor u. n. Bolgárfehérvárnál elfogott meglehetősen nagyszámú besenyőt Sopron megyében telepítette le. (1068).

¹⁴⁾ Béla király névtelen jegyzőjének könyve. (Ford. Szabó Károly.) 88. l.

¹⁵⁾ Béla király névtelen jegyzőjének könyve. 87. l.

A besenyők társadalmi helyzete.

Anonymus és a Képes Krónika adatain kívül az árpási besenyők 1222. évi szabadság leveléből tudunk meg legtöbbit a besenyők állapotáról és arról, hogy milyen helyet foglaltak el az ország társadalmában. E szabadságlevelél akkor kelt, mikor az aranybulla a várjobbágyok és szerviensek eredeti szabad állapotát, legalább egy rövid időre, történeti tévedéssel elismerte.¹⁶⁾ Az árpási besenyők szabadságleveléből megtudjuk,¹⁷⁾ hogy ők kötelesek vagy hadba menni, vagy ha nem mehetnek, fizetni minden lótól hat penzát (ami a XI. században ugyanannyi tinó árának felelt meg.)¹⁸⁾ A hadkötelezettség nem csupán honvédelmi, hanem minden királyi hadjáratra vonatkozik és emellett szigorú és terhes. — A besenyő várőrök a könnyű fegyverzetű lovassághoz tartoztak. Több harcban való részvételiükről tudunk, így pl.: 1075-ben, mikor Salamon király ellenében, annak szövetségese az osztrák örgróf ellen hadakoztak, az örgróf a „retténetes tekintetű“ és félelmes besenyőktől (vilissimi bissen) annyira megijedt, hogy még mutatni sem mertte magát.

Ugyancsak az árpási besenyők szabadságleveléből értesülünk arról, hogy a besenyők ispánjuknak három évenként egyszer, udvarispánjuknak évente többször tartoznak szállást adni, mi alól csak azon jobbágyaik vannak kivéve, akik személyesen hadba mehetnek.¹⁹⁾

Látjuk, hogy a besenyők némi kevés, még pedig szabados szabadsággal bírtak, tehát nem voltak szabadok, mivel kénytelenek voltak szállást adni ispánjuknak és udvarispánjuknak és fizettek az ispán tisztújítása címén. Már pedig a szabad szerviensek senkinek sem tartoztak szállást adni és nem fizettek semmit. Később fordult csak elő, kb. a XIII. század második felétől kezdve (1260 után), hogy a besenyők közül többeket kiváló szolgálataik fejében az országos köznemesek sorába emeltek. Ettől kezdve kapták meg azon jogot, hogy a nagyobb csoportban együtt élő besenyőket saját külön bíráik kormányozták, mint a szervien köznemeseket; ezen bírák v. comesek nemcsak hadi, hanem polgári ügyeit is intézték népeiknek s ez képezte személyes szabadságuknak egyik alapját, melyhez még hozzá-

¹⁶⁾ Erdélyi: A tizenkét legkritikusabb kérdés. 115. l.

¹⁷⁾ U. o. 115. l.

¹⁸⁾ U. o. 116. l.

¹⁹⁾ U. o. 115. l.

tartozott a rév-, vám-, és a kincstári nyereség-adó alól való mentesség is, sőt 1416-tól kezdve, mint egyetlen jobbágytalan nemesek a birtokaik után járó dézsma alól is kivételnek. Ez a besenyő-szabadság kisebb, mint az országos nemesség. Látjuk ezt pl. Fejér megyénél; mikor a megye nemes besenyő lakossága nevében 1352-ben Alapi Tombófia Tamás és Rekesztői Kancz János fejérvármegyei besenyők azért esedeztek Nagy Lajosnál, hogy őket az igazi országos nemesek sorába vegye fel. A király kérésüknek engedve, beiktatja őket az országos nemsek közé és elrendeli, hogy ezután más e megyei köznemesek módjára ők is Fejér vármegye ispánjának bíraskodása alá tartozzanak.²⁰⁾

A besenyőtelepek ismertetése a Dunántúlon.

Fejér vármegyét a IX. szd. végén maga Árpád vette birtokába. Utóbb telepedtek le a besenyők a megye déli részén és a Sárvíz nyugati és keleti oldalán. A megye területe hajdan átnyúlt a Duna tulsó oldalára, magába foglalván Csepel szigetét is. Az Árpád törzs birtokain, később a Sárvíz balpartján a szolga, később nemes besenyők és kunok is kaptak szállásokat.²¹⁾ Különösen a Velencei tótól délre eső területen találjuk ezeket a szállásokat, mivel e területet a foglalók, úgyszintén a később betelepített besenyők, majd a kunok legelőnek használták és szállásokat emeltek rajta.²²⁾ A fejérvármegyei besenyőkről csak a XIII. és XIV. sz.-ban tesznek említést okleveleink. A XIV. sz.-i oklevelek arról szólnak, hogy a besenyők külön ispán (comes Bissenorum) alatt éltek a megye déli részén, a helységek hosszú sorozatában, a Káloz melletti Szent-Ágotától és Tebercsek (Töbörzsök-puszta)-tól délnek le egészen Czecezég és Hardig. E helységek a következők:

Alap, neve 1352: Olop, besenyőtelep volt. Ma Alsó-Alap helység és Felső-Alap pusztá a megye délkeleti zugában. Birtokosa az alapí Besenyő család, a nemes besenyők közül való.²³⁾ Alapról olvasunk Zsigmond király egy 1432. évről való adománylevelében, melyben bizonyos alapí részirtokot Alapi Istvánnak és rokonainak adományoz „ac alteri Benedicto bessenew, filio Johannis de dicto Alap“.²⁴⁾

Bacs, neve 1258: Villa Boch. 1348-ban előfordul a következőképen: Beke . . . bisseus nobilis de Boch. — Ma pusztá a megye délnyugati határszélén, Egres határában.²⁵⁾

²⁰⁾ Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. (Budapest. 1897.) III. 300.

²¹⁾ Bátky Zsigmond: Néhány vonás Fejér vármegye népességének fömörüléséhez. Földr. Közl. 1918.

²²⁾ — Néhány adat Fejérmegye településföldrajzához. Föld és Ember. 1922. 190. l.

²³⁾ Csánki: id. m. III. 316. és 363.

²⁴⁾ Hazai Okmánytár. II. 249.

²⁵⁾ Csánki: id. m. III. 317.

Besenyő névvel három helységet jelöltek meg Fejér megyében: a) Poss. Bessenew. Cziko-aljával és Adonnyal említik; ma puszta és pedig Alsó- és Felső-Besenyő puszták vannak helyén a megye keleti részén, Adony és Ercsi között. Ercsi község külterületei között ugyanitt van Kis-Besenyő, másképp Szinatelep puszta.

b) Besenew: a tolnamegyei Simontornya vár tartozékai közt fordul elő; a mai Fejér megyei területen Egres és Hatvan vidékén feküdt, a megye déli zugában.

c) Poss. Bessenew: Gerencsér várához tartozott s annak környékén a fejér- és komárommegyei határszélén feketett.²⁶⁾

Czecze: Bissenus de Ceche 1339. Szent Kozma és Damján tiszteletére szentelt templommal, a megye délnyugati csücskében találjuk.

Fancs: Bissenus nobilis de Fanch. 1335. Köznemeseké és a veszprémi püspökségé volt. 1391-ben a Bold. Szűz tiszteletére szentelt egyházát említik.²⁷⁾ Ma puszta Egrestől északra. Említik egy 1269. évi oklevélben is, melyben IV. Béla király, Mátyás és Chutur nevű többörzsöki besenyőknek Menyőd és Fancs között fekvő, besenyő szabadsággal bírándó szintén Fancs nevű földet ajándékozta.²⁸⁾

Fecse. Bissenus de Feche, egy 1326. évi oklevélben fordul elő, melyben a fehérvári keresztetek konventje egyrésztől a fecsei megnevezett hat besenyő (Bisseni de Feche), másrésztől más fecsei lakosok közt vérengzés miatt eredett pör dolgában barátságos egyezséget bizonyít végbementnek.²⁹⁾

Gerény. Nicolaus Bissenis de Geren 1343. Szent Ágota vidékén feküdt.

Hard. (Hord.) Nicolaus nobilis bissenus de Hard 1399. Parochialis egyházát 1466-ban említik. Ma puszta Vajta és Czece mellett (ez utóbbihoz tartozik), a megye déli határszélén.

Igar. Gregor bissenus nobilis de Igor, 1348. Csókakő várához tartozott, vármhely is volt. 1348-ban a Bold. Szűz tiszteletére emelt egyházát említik. Ma puszta Bodajktól délkeletre.³⁰⁾

Nagyhalom (Nogholm) szintén besenyő telep. Szól róla III. Honorius pápa ítélete, melyben 1218. nov. 23.-án megbízta az esztergomi és győri prépostot a győri főesperessel, a fejérmegyei Nagyhalom (Nogholm) besenyő népe ügyében; ugyanis ők a bor tizedeit a szentmártoni apátság-nak nem akarják megadni. Ezért tartsanak vizsgálatot és fellebbezés kizárásával mondjanak végleges ítéletet s egyházi büntetéssel kényszerítsék a besenyőket az ítélet megtartására.³¹⁾

Örs helység (Bisseni de Vas) a mai örsi pusztának felel meg, Káloztól délre a tolnamegyei határszélén.

Rekesztő (Joh. dictus Kanch de Rekeszteu nobilis bissenus de Comi-

²⁶⁾ Csánki: id. m. III. 319.

²⁷⁾ U. o. III. 324.

²⁸⁾ Jerney János: A magyarországi besenyőkről. (A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei V. k. Budán. 1842.) 154. l.

²⁹⁾ U. o. 155. l.

³⁰⁾ Csánki: id. m. III. 331.

³¹⁾ Erdélyi László: A pannonhalmi főapátság története. I. 175. l.

tatu Albensi. 1352.) vagy Veres-Rekesztő helység a megye délnyugati részén felethetett, ahol a besenyők tömegesebben telepedhettek le.³²⁾

Besenyő-Ság (Bissenus de Saag de comitatu Albensi) legelső említése egy 1345. március 27.-én kelt oklevélben van, amelyben a sági besenyők öröksége tárgyát képezi. A megye déli vidékén Káloz, Sárbogárd és Töbörzsök táján felethetett, ma már csak szőlőtelep néhány házzal.³³⁾

Szent-Ágota. Nic. Beseneu dictus de Sancta Agatha, 1342. Mich. Bissenus de Sancta Agatha, 1347. Ma Szent Ágota, Fejérvártól délkelet felé.

Besenyő-Szent-Miklós. 1342: Zentmiclos, 1343: Poss. Besenew Zentmiklos iuxta fluv., Saar. 1366.-ban Szent-Miklósról nevezett kőtemplomát említik. A veszprémi püspökség birtokai közt találjuk. Ma is megvan a Sár folyó mentén, a megye délnyugati vidékén Sárbogárd mellett.³⁴⁾

Szent Márton falu (villa sz. Marton), a mai fejérmegyei Szered-Szent-Márton pusztá is besenyő fészek volt. Csánki (III. 350) szerint ez a Szered-Szent-Márton pusztá Sárbogárd mellett északnyugatra a régi Szeret (Szered) helység nevét örzi. Okmányban 1399.-ből, mint Nobiles Bissenii de Zereth fordul elő.

Töbörzsök vagy Töbörcsök hajdan falu, ma pusztá a Sárvíznél, Sárbogárd és Káloz mellett. 1269.-ben IV. Béla király Mátyás és Chatur nevű töbörzsöki besenyőknek — Bissenis de villa Tuburchuch — két ekényi földet adományoz,³⁵⁾ „in libertate Bissenorum possidendam“.

Zedereg (Gregorius bissenus de Zederegh 1337, Benedictus Bessenew de Zedereg 1392.) helységben 1417. évből a bold. Szűz tiszteletére emelt templomot említenek, mely a megye déli csücskében, a mai Közép- és Alsó-szentiváni pusztáktól északnyugatra elterülő temetőhelyen állt, körülötte pedig a falu emelkedett.³⁶⁾

Egres falut is említi az adományozás, mely szerint 1338-ban J. Károlytól Sadani Jánosiy György besenyő (Georgius bissenus) az óbesenyő elődei által bírt Bessenő, Egres és Hatvan falukat visszanyeré.

Tas helységből Csánki (III. 362) a tasi Besenyei családot említi.

Végül *Sárbogárd* és *Tinód*, mindkettő besenyőtelep volt. Az első nevét Bogár István besenyőtől (birtokos 1323.-ban) az utóbbi a Tinódi besenyő családtól vette nevét és eredetét. Ugy a Bogárdi, mint a Tinódi családok a besenyő Bugár család származékai. (I. Károly: Fejér vm. tört. V. 234.)

Az eddig felsorolt helységek az okiratilag bebizonyítható besenyőtelepek. Egy nyelvészetiileg kimutatható besenyőtelepről is tudunk, ez:

Aba község, nevét talán a II. András alatt 1225 körül említett Aba nevű besenyő királyi embertől vette.³⁷⁾

³²⁾ Csánki: id. m. III. 374.

³³⁾ Károly János: Fejér vármegye története. (Székesfehérvár 1896). V. k. 231. l.

³⁴⁾ Csánki: id. m. III. 349. l.

³⁵⁾ Pesty Frigyes: Magyarország helynevei. (Budapest. 1888.) I. 397.

³⁶⁾ Csánki: id. m. III. 358.

³⁷⁾ Gombocz Zoltán: Árpádkori török személyneveink. Magyar Nyelv. XI. k. 342. l.

Szintén a besenyők emlékét tartja fenn a ma már ráckovei határhoz tartozó *Besenyő-sziget* és *Besenyő-kuszálló*.³⁸⁾

Besenyő helyneveknek látszanak Bátky szerint (I. Komárom megye településtörténetéhez. Föld és Ember 1923. 60. l.) *Bodajk*, *Bojanka*, *Bodog-lár*, *Bodmér* és *Isztimér*. Ezenkívül Káld (Kát) helység volt e megyében; inter bisseus 1383: Hőrcsök, Hatvan táján. Török eredetű név, lehetséges, hogy besenyő. (I. Bátky: Kökemen, F. és E. 1928. 226.)

Csánki felsorol munkájában (Magyarország tört. földrajza III. k.) fejérmegyei besenyő eredetű nemes családokat, mint amilyenek a Czecei család (1448), a Dombó család (1352), Ecse család (1448), Sike család (1448) stb.

Tolna megyében a besenyőtelepek főként Tolna és Fejér megyék érintkező vonalán találhatók nagyobb számban. Azután Kölesd és Nagy-dorog között, Tolnavár körül, Sárközben, Tamási vidékén, végül Dombóvár körül is voltak besenyőtelepek. Az oklevelek alapján megállapított telepek a következők:

Báta község. Ha keletkezését a bátnai apátság idejétől vesszük, úgy a község Szent László idejéből való, aki a nevezett apátságot az itt lakó pogány besenyők megtérítésére alapította,³⁹⁾ tehát a község őslakói besenyők lehetek. Ugyanitt egy kisebb besenyő kapitányság székhelyére találunk.⁴⁰⁾ A község 1526-ban jórészt elpusztult, de később ismét virágzásnak indult. Eredeti települési helye a jelenlegi község déli része, az azelőtt Bátatőnek nevezett rész. Az apátság a község északi részén levő dombon épült, ma már romjai sincsenek meg.

Beles (Bélcs) falu; „Poss. Belech . . . cum una capella in honore sancte Katherina virginis constructa iuxta Saarrete: 1342“; a Sárrét mellett. 1399-ben *Nobiles bisseus de Belch* említetik. Kölesdről északra eső Hodos táján feküdt.⁴¹⁾

Dorog. 1399-ben: *Nobiles bisseus de Parthas-Dorog*. Ma Nagy-Dorog Pakstól nyugatra.

Dombóvár. 1453-ban *castrum Dombó*. Már 1395-ben Alapi Dombó besenyő, szolgabírói tisztséget tölt be.⁴²⁾

Görbő (neve régen Kerbui, Gurben) falu régen Kondapusztával volt határos. E helységet (ma puszta) Gergely besenyő ispán elfoglalta, de 1352-ben a tolnavármegyei közgyűlésen Miklós nádor arra ítélte, hogy a nevezett birtokot az Ábrahámi apátnak adja vissza.⁴³⁾

Hodos: 1320: Hudus. 1344: Joh. fil. Stephani bisseus (possidens) in Hudus. A község részben Anyavárhoz tartozott. Ma puszta Kölesd közelében, ettől kissé északra.⁴⁴⁾

Kajdacs (Kajdocs); *Nobiles bisseus de Kajdach*, 1399. *Petrus dict. Besseus de Kajdach*. Hetivásáros hely volt, Pakstól délnyugatra találjuk.

³⁸⁾ Károly: id. m. I. 168. és 181. l.

³⁹⁾ Fuxhoffer—Czinár: *Monastorologia*, I. 228.

⁴⁰⁾ Kovách Aladár: *Besenyőtelepülések Tolnamegyében*, 24. l.

⁴¹⁾ Csánki: id. m. III. 417.

⁴²⁾ Kovách: id. m. 18. l.

⁴³⁾ Jerney: id. m. 164. l.

⁴⁴⁾ Csánki: id. m. III. 429.

Kaptár (os). Nobiles bissenen de Kaptarus 1399. Kölesd, Kajdacs és Nagy Dorog vidékén találjuk.⁴⁵⁾

Középfalu. (Kuzepfalu 1329). Nobiles bissenen de Kwzepfalu, 1399. A mai Kölesd vidékén a Sárvíz mellett fekiüdt s a mai Hidvég pusztának felel meg.

Nádasd. (Terra bissenorum de Nadasth, 1233.) (poss. et castrum Nadasd in comitatu de Tholna 1296). 1472.-ben Baranyamegyéhez számítják. Ma is Baranya m.-ben találjuk, Pécsváradról észak-keletre.⁴⁶⁾

Tökösszeg. Nobiles bissenen de Thukusszegh, 1399. Kölesd és Dorog vidékén fekiüdt.⁴⁷⁾

Taba (Thaba) falu, Gyula és Dalmad tájkáán fekiüdt. Előfordul egy. 1344. évi oklevélben, amelyben Gergely besenyő felesége Ilona és testvérei a szekszárdi konvent előtt Tolna vármegyei thabáni jószágukkal rendelkeznek.⁴⁸⁾

Varsánd. Terra Varsad 1305. Andreas filius Monika bissenus de Varsa. Ma a megye közepetáján Kölesdtől nyugatra találjuk.⁴⁹⁾

Végfalu (Végfalva). Nobiles bissenen de Végfalu 1399. Neve 1446: Wegfalva.⁵⁰⁾ A mai Hidvégpusztta táján a Sárvíz mellett fekiüdt.

Besenyőrév és **Besenyőtó** is volt e megye területén; említi II. András királynak a fehérvári keresztesek birtokterületét tárgyaló oklevele 1211-ből,⁵¹⁾ amelyben egy Földvár nevű birtok határleírásánál fordulnak elő. Utóbbi: Besenethuw, Besenethw. Ortvay szerint (I. Magyarország régi vízrajza I. 129) egy dunamenti pocsolya Tolna és Fadd közt. Lehet a Besenyő víz tonkolata a Dunánál.

Török típusú név, így lehet besenyőtelep is a tolnamegyei **Kurd** falu. Már az Árpádok korában szerepel, 1263. és 1273.-ban mint villa Kurd.⁵²⁾ Mindenesetre fontos az a körülmény, hogy besenyőtelepek szomszédságában fekiüdt.⁵³⁾

Kosd vagy **Kusd** helység az 1325. évi oklevelekben Hard és Vajta besenyőfalvakkal együtt fordul elő. A Sárvíz mentén, tehát a vármegye mai határánál fekiüdt.⁵⁴⁾

Besenyő személynévek alapján feltételezhető besenyőtelepek: **Csetény**. A pápai tizedlajstromban Chechen, Checín. Nevet a Csete besenyő személynévtől kaphatta. Ma pusztta Sárszentlőrinc mellett.⁵⁵⁾

Értény község nevében (ma is megvan a megye tamási járásában) Értém besenyő törzsnév mutatható ki. Neve 1513—26: Erthen, Erthewn.⁵⁶⁾

⁴⁵⁾ U. o. III. 433.

⁴⁶⁾ U. o. III. 410.

⁴⁷⁾ U. o. III. 455.

⁴⁸⁾ Jerney János: Keleti Utazása. (Pesten, 1851.) 236. l.

⁴⁹⁾ Csánki: id. m. III. 457.

⁵⁰⁾ U. o. III. 457.

⁵¹⁾ Jerney: A magyarországi besenyőkről. 164. l.

⁵²⁾ Gombocz: id. m. 301. l.

⁵³⁾ Csánki: id. m. III. 436.

⁵⁴⁾ Kovách: id. m. 21. l.

⁵⁵⁾ U. o. 21. l.

⁵⁶⁾ Tagányi Károly: Történelmi helynévmagyarázatok. Föld és Ember, 1922.

Ete (ma puszta Decs mellett), neve 1446: *Ethe* (besenyő sz. n.). A török hódoltság előtt 190 házzal bíró helység volt.⁵⁷⁾

Kanacs besenyő személynévet őrzi a fejér-tolnai határszélen Tolna megyéhez tartozó *Kanacs-puszta*.

Sur, elpusztult falu, 1382-ben I. Lajos király Pécsi Miklósnak adta. (Besenyő törzsnévből: Tsur = Sur).⁵⁸⁾

Tolna szintén besenyő nevet, még pedig Tolnának, a besenyő lakosok vezetőiérijának nevét tartotta fenn. Már 1055. és 1093. említik oklevelekben, mint kikötőhelyét vámmal és réwvel.

Ugyszintén *Vajta* (Besenyőnév: Boyta-Vayta), a Sár folyó mellett, a fejérmegyei besenyőfaluval, Harddal szomszédos és határos.

Végül megemlítjük, hogy Alsónyék község régi dűlöneve között előfordul: *Besenyőhát*. Lehetséges, hogy az esetleg itt lakott besenyők emlékét tartja fenn.

Baranya vármegye besenyőiről szól IV. Béla király, a fehérvári keresztetek számára 1238-ban kelt adománylevele, melyben „Bissen de terra Naragh“-ról tesz említést és a *nyárad* helységi besenyők szabadságairól szól. A helység ma Nagy-Nyárad, Mohács körül.

Csánki (id. m. II. 473. l.) említi egy *Besenyő* nevű falut: „Poss. Besenue, quae est in Bata in Comitatu de Barana, 1346. A tolnamegyei Bata vidékén kereshetjük.

Besen és *Vosian* nevű falvakat említi III. Béla király 1181-ből származó megerősítő levele. Jerney szerint (id. m. 157. l.) mindkettő besenyőtelep. Az első előfordul Bezen alakban is egy 1266. évből származó oklevélben. Mindkét község hajdan Pécs körül virágozott.

Talán a besenyők emlékét tartják fenn a Feketevíz melletti *Besence* és *Bisse* (azelőtt Bese) nevű falvak, a megye siklósi járásában.

Bátky szerint (Badacsony: Föld és Ember 1922. 70 l. és Kotlíba, Kátó; F. és E. 1927. 198 l.) besenyő helynevek: a két Budmér, *Kis* és *Nagy Budmér*, *Béltye* helység és *Kátoly*; neve 1296: Katlt. Sőt a Somogy megye területén eredő és Baranyán keresztül folyó Feketevíz, régi neve Okor szintén besenyő eredetű.⁵⁹⁾

Somogy vármegye besenyő telepeiről a székesfehérvári János-lovagok részére III. Béla királytól 1193-ban kiállított megerősítő levél emlékezik meg és emléküket a helynevek is őrzi.

A somogyvári apátság alapítólevelében (1091) a birtokok közt találunk egy falut „Pincinaticorum villa“ néven. Mivel az oklevél fogalmazója Odiló saint-gillesi apát környezetében keresendő, a falu neve a besenyők nevének francia formáját tartotta fenn.⁶⁰⁾ Ez nem más, mint az a *Beseny* vagy *Besenyőfalu*, melyről III. Béla király 1193. évi oklevelében így szól: „Inde ad villam Gurguteg, inde ad cutules, inde ad villam Bissenorum“. Csánkinál (II. 593.) Besenyw: 1437; Nagyatádtól délkelefre esik. Valószínű-

⁵⁷⁾ Kovách: id. m. 26. l.

⁵⁸⁾ U. o. 23. l.

⁵⁹⁾ Bátky Zs.: Okor és Atakor. Föld és Ember. 1923. 24. l.

⁶⁰⁾ — Két helynév. Századok. 1911. 537. l.

leg a mai Rinyabesenyő, mely az 1332—37. évi tizedjegyzékben már előfordul, tehát ekkor már plébániája volt.

Besenyő néven fordult elő a ma Lengyeltóti községhez tartozó Fehér- és Fekete-Bézsény pusztá. Az oklevelekben 1298-ban terra Besenew, 1335-ben Possessio Beseneu iuxta Balatinum, az 1332—37. évi pápai tizedjegyzékben pedig Beseneu alakban fordul elő. Részben a türki prépostságé, részben a Gordovai Fancsoké volt.

Besenyő-Szent-György. 1303: Valent. de Scto. Georgio et Joach; a gordovai Fancsok birtoka volt. A mai Balatonszentgyörgynek felel meg, Marcalitól északnyugatra.

Ugyancsak *Besenyő-Szent-György* (1409: Zenthgyergh, 1424: Besenyé Zent Gyerg) a szintén részben gordovai Fancsok birtokához tartozó azon helység, mely a Lengyeltótitól északnyugatra elterülő (Fekete-) Bézsény pusztával szomszédos mai Szentgyörgyi pusztának felel meg. Templomát 1424-ben említik.⁶¹⁾

Eltűnt falunév e megyében *Értemlak*, melyből Értem besenyő törzsnév mutatható ki.⁶²⁾

Besenyőkre emlékeztető helynév még: *Besenyőmál* (1229-ben Beseneumal) és *Besenyő-uta*, 1279-ben út a Kapos vizénél. (Beseneuvta).

Zala vármegyében két Besenyő nevű helységet találunk.

1. *Besenyő* helységet (Bessenew, Beseneu) 1335-ben a zalavári apátság birtokában találjuk. Nagykanizsától keletre feküdt, Csehivel és Péterfalvával (ma puszták e tájon) volt határos.

2. *Besenyő* (1381: Nobiles de Besenew, 1482: Bessenew) helységet Zalaegerszeg mellett, ettől délre találjuk,⁶³⁾ ez a mai Zalabesenyő.

Rásonyi Nagy L. szerint⁶⁴⁾ az „Orman“ név besenyő jövevényszó, talán ebből származott a zalamegyei *Ormándlak* (1260: terre Vrmand, metis de Vrmand) és *Ormándpuszta*.

Vas vármegyében két helységet találunk, melyek besenyőtelepek voltak: u. m.:

Hodász (Bisse de Hoduoitz),⁶⁵⁾ ma Hegyháthodász és az ugyanott levő

Besenyő helység, mely 1497-ben Besenew néven fordul elő. Ma pusztá Rohoncól keletre, Seregélyesháza mellett.

Veszprém vármegyében a besenyőkre emlékeztetnek a Nagy-Szöllőshöz hozzátartozó *Besenyő-major* és Bozsok határában található *Besenyőpuszta* (Leipsényhez közel).

Komárom vármegye területén is telepedtek le besenyők, akik a garamszentbenedeki apátság alapítólevele szerint *Udvardon* laktak. I. Géza király Udvardot az ottani besenyőkkel együtt adta az apátságnak, tehát a besenyők itt is hadifoglyok, földhöz kötött szolgák. Később 1124-ben István király az adományt megerősíti. Az adomány volt⁶⁶⁾ az Udvardi-Hudwordi-

⁶¹⁾ Csánki: id. m. II. 644.

⁶²⁾ Tagányi: Történelmi helynévmagyarazatok. F. és E. 1922. 23. l.

⁶³⁾ Csánki: id. m. III. 36.

⁶⁴⁾ Rásonyi Nagy László: Ormen. — Magyar Nyelv. XXIV. 25. l.

⁶⁵⁾ Jerney: id. m. 153.

⁶⁶⁾ Hermann Ottó: A magyarok nagy ősfoglalkozása. 135. l.

Bessenýók helysége — „villa Hudwordi ensium Bissenorum“, e fölött a Sitoua-Zsitva vize halászatra és 72 ekérnyj föld, sőt az apátságé volt az 1209. évi pápai megerősítő bulia szerint a Bars megyei Besenyő falu is. — Udvard lakosai a tatárjárás alatt kipusztultak, s földjüket IV. Béla király Ressel német lovagnak adományozta. 1429-ben: possessio Nagvdvard alakban találjuk említve.⁶⁷⁾

Besenyőtelep volt a hajdani Vas helység, ma Ács nagyközséghez tartozó Vas-pusztá, mely 1229-ben említetik először a pannonhalmi apátság egyik perében. 1297-ben Wes néven említi egy oklevél.⁶⁸⁾

Bátky szerint (l. Néhány vonás Komárom megye településtörténetéhez Föld és Ember. 1923. 60. l.) talán besenyő helynevek a *Huláp* és környékén előforduló helységek nevei, u. m.: *Ölbő, Baj, Tarján, Usztancs, azután Órs, Kajánd és Tárkány*. A Tata körül fekvő *Kocs* és *Tömözd* (1291: villam Temerd), *Igmánd*, *Csanak, Barancsháza, Tekevára, Gerebucs* és *Ladomér*.

Ugyancsak Bátky sz. (l.: Helynévmagyarázatok F. és E. 1921. 139. l.) besenyő helynevek e megyében: *Ete* község, a Bulár besenyő névvel összefüggő *Bolár* és a ma Császárhoz tartozó *Makkpusztá*, azelőtt Mak.

Győr vármegye nyugati és délnyugati felében kisebb-nagyobb csoportokban telepedtek le a besenyők. Telepeik a Rába-közben voltak és egész Baráti-ig terjedtek. Itt még a XIII. században is laktak besenyők, ide idővel teljesen nyomuk veszett.⁶⁹⁾

E megyei egyik legrégebb helységben, *Téth*-en 1251-től kezdve említetnek a besenyők. A helység első birtokosától a Théth nemzetségtől nyerte nevét s e nemzetség által birt részét e falunak hívták Öreg-Téthnek, a másik része volt Besenyő-Téth, a Marcal mentén, a mai Tétzentkút egy része. A besenyők idővel teljesen eltűntek, nyomaikat csak az oklevelek őrizték meg. Így pl.: 1251-ben Möricz mester királynéi udvarnok a Rába melletti möriczhídi premontreiek alapítólevelében írja: „tenes ubique metam cum Bissenis de Téth“.⁷⁰⁾ — 1269-ben IV. Béla király ugyancsak e Téth nevű egykori besenyőföldet Puki Tamásnak, a királyi ajtonállók mesterének adományozta: „Ut quandam terram, quae olim fuit Bissenorum Téth vocalam.“⁷¹⁾ Végül V. István királynak Puki Tamás részére kiadott adománylevelében olvassuk: „terram castri Musuniensis et terram Thet, terram Byssenorum“.

A bakonybéli apátság és a győri várjobbágyok közti határigazítási perben, 1234-ben kiadott oklevélben előfordul Kajár mellett a besenyők földje, melyet közönségesen *Besenyőtarlónak* hívnak. Itur ad rus Bissenorum; quod vulgo dicitur Beseneithorlon“.⁷²⁾

Bezi falu a Tóközben, némelyek szerint besenyőtelep és hajdani ne-

⁶⁷⁾ Komárom vármegye monografiája. 137. l.

⁶⁸⁾ U. o. 45. l.

⁶⁹⁾ Győr vármegye monografiája. 271. l.

⁷⁰⁾ Jerney: id. m. 154. l.

⁷¹⁾ Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár. (Codex Diplom. Arpadianus continatus.) Pest. 1860. III. k. 198. l.

⁷²⁾ Wenzel: Árpádk. Új Okmt. I. 332.

vei, mint Bissen, Bessj és Bezi, első megszállóitól crednek. Legrégibb uraként a Bezi családot ismerjük.⁷³⁾

Egykori besenyőbirtok lehetett a Réti és Lébény között fekvő *Theluk-barah*.⁷⁴⁾

Sopron vármegye besenyői — mint azt az általános tárgyalásban láttuk — nem voltak, az Anonymus szerint Zsolt által betelepített határőrök, hanem azon hadifoglyok voltak, akiket Ján soproni ispán 1068 táján ejtett foglyul Bolgárfelhevárnál és telepített le Sopron megyében. A besenyők letelepítése erősítette a határvédelmet teljesítő soproni és mosoni várhadat,⁷⁵⁾ s ők nem voltak egyebek, mint katonai szolgálatot teljesítő fegyveres szabadosok. A XIII. században viselt harcok következménye az lett, hogy a besenyők a Lajta vidékéről részint elpusztultak, a Rábaközbe vonultak vissza, vagy beolvadtak az Ausztriából bevándorolt németek közé. A betelepült németek közt a régi helynevek vagy teljesen megváltoztak, vagy elnémetesítették.

A Rába melléki *Árpás* helység keleti kis része, Szent István király nevében, a bakonybéli apátság részére hamisított (1239. kör.) oklevélben, mint „Villa Anpas“ és „Anapas portus“ szerepel. A bakonybéli apátság ezen birtokát, a mai Kis-Árpást 1428-ban Győr megyéhez számították, bizonyára, mert a Rába keleti oldalán fekvött, míg a nyugati parton fekvő Árpás (Nagy Árpás) jalu megmaradt Sopron megyében.⁷⁶⁾

Szintén besenyőtelep lehetett az Ausztria szélén állott *Besenyő* nevű helység. (1265: Besenev, 1325: Bechenev és Beseneu 1437: már Pechymd), ma Pecsényéd vagy németül Pötsching, Kismartontól délnyugatra.⁷⁷⁾

Nagy I. szerint (I.: A Lajta mint határfolyam, Századok. 1871. 372. l.) németesített besenyő helynevek a következők:

Pollí (Pöttelsdorf), *Heron* (Hirn), *Móroc* (Márc), *Szerdahely* (Stettera), *Szemere* (Cemendorf), *Torkostertes* (Worthenstein), *Dorog* (Trausdorf), *Szántó* (Antau), *Mayad* (Margaréta), *Siklós* (Szieglos), *Suslan* (Schattendorf), *Dág* (Agendorf), *Zván* (Wandorf), *Gyula* (Loipersbach), *Meggyes* (Mörbisch), *Szuka* (Okkan), *Sárfenek* (Scharfenek).

Sőt besenyő helynevek voltak, de még nyomokban is elvesztek a következők: *Cseken* (a mai Wienpassing), a két *Ikka*, *Ábrahám-Kéthida* a Lajta mellett, *Kövesd* (a mai Millendorf), *Kétsó* (a mai pecsényédi határban), *Pereszén* (a mai Siegesdorf), *Ravazd*-, *Viz*-, *Pagya*-, *Kovácsi-puszták* Sopron városa körül, *Ejese* (a mai Balj), *Pomogy* (a mai Cillingthal vidékén), *Márton-szálló* (mai Kismarton), *Tard*, *Örkény* és *Gyima* jaluak a Fertő mellett, *Szil* (a mai Ruszt) és *Csákán* (a mai Tundolskirchen). A besenyők a mai Lajta, Vulka és Spittelbach folyókat: Sár, Selyeg és Merenye vizének nevezték.

Moson vármegyében a magyar királyság első évtizedeiben találunk letelepítve besenyőket.

⁷³⁾ Győr vármegye monográfiája. 21. l.

⁷⁴⁾ Győr vármegye monográfiája. 271. l.

⁷⁵⁾ Erdélyi: A tizenkét legkritikusabb kérdés. 114. l.

⁷⁶⁾ U. o. 118. l.

⁷⁷⁾ Csánki: id. m. III. 623.

„Terra Bissenorum“ volt *Legentó*, az 1203. évi eladományozása előtt s ezután a besenyők más birtokot kaptak kárpótlásul.⁷⁸⁾ Ugyanis 1203-ban Imre király a cisztercita rendhez tartozó ausztriai szentkeresztí apátságnak, a Moson vidéki besenyők által egykoron lakott földet ajándékozván mondja: „Praedium, quod Bysseni quondam possidebant, de iure Musuniensis castrí exemptum, praememorato Coenobio S. Crucis ita, ot Bysseni illud habuerunt, integrum cum omnibus pertinentiis suis, regia ac potestatiua manu in regno nostro perpetuo iure contulimus possidendum“. Az ajándékozott föld ezután nem tartozott Moson vármegye hatósága alá. 1208-ban II. András király ezen apátság számára megerősíti Imre királynak a Moson várához azelőtt tartozott besenyők néhány földét illető 1203. évi adományát.⁷⁹⁾ Erőlről szól III. Ince pápa bullája is, mellyel az ausztriai szent Kereszt apátságot szabadságaiban, s ausztriai és magyarországi birtokában megerősíti és az apostoli szék pártfogása alá veszi 1210-ben: „... graugiam regis Ungarie in praedio, quod Bissenj quondam possederant“.⁸⁰⁾ II. Andrásnak 1217. évi oklevelében Leguinto vagy Legentó föld határa: „Gálos a Fertő mellett (villa Galus iuxta Ferteo Lacum), onnan keletre fordul Pethlenig s a besenyők földjén túl egy kis lalcomig ér, melynek neve Keselyőhalom“.

A besenyő „Káta“ név emlékét tartotta fenn e megyében *Káta* falu (ma Gottendorf),⁸¹⁾ mely lehetett esetleg besenyő község is, vagy pedig egy Káta nevű besenyő lakosától vagy birtokosától vehette nevét.

II. Duna-Tisza köze.

Borsod megyében Szinhalom vagy Szihalom megtelepítése után létesül ennek közvetlen tőszomszédságában egy besenyőtelep, hogy pogány sírhalmak a XI. században említetnek s a falu máig is a *Besenyő* nevet viseli.⁸²⁾ E helység felé volt a „Besenyők kútja“ (= puteus Bissenorum), azon út mellett, mely a „Besenyők sírjaihoz“ (= sepulchra Bissenorum) vezetett. A helység neve 1336-ban Besseneu. Ma a Miskolctól észak felé fekvő Besenyő (Sajó-Besenyő) és Szirma-Besenyő helységeket kell alatta értenünk. Ez utóbbi, vagyis Szirma-Besenyő, őskori leleteiről nevezetes. Ugyanis az országos régészeti társaság egyik ülésén Dr. Szendrey J. titkár jelentéséből tudjuk,⁸³⁾ hogy a szirma-besenyői őskori leletek a besenyők vagy az ősmagyarok emlékei. A zászti apátság alapítólevelében (1067) említetnek a fenn nevezett Besenyő helység közelében a besenyők sírjai. Szirma-Besenyőn még a XIII. századbeli okmányok adatai szerint is besenyők laktak.⁸⁴⁾

Karácsonyi J. (I. Néhány besenyő és kún helynevről. M. Ny. 1921. 211. l.) szerint besenyő eredetű helynév *Oszlár* v. Eszlár, ma Tiszaoszlár, a megye mezőcsáti járásában.

⁷⁸⁾ Tagány K.: Történelmi helynévmagyarozatok. F. és E. 1922. 230. l.

⁷⁹⁾ Wenzel: Árpádk. Új Okmt. I. 97.

⁸⁰⁾ U. o. VI. 344.

⁸¹⁾ Húnfalvy P.: Magyarország Ethnogr. 403. l. és Bátky: Kotliba, Kátó. F. és E. 1927. évf. 198. l.

⁸²⁾ Ipolyi Arnold: Utószó a Szihalmi leletekhez. Századok. 1870. 456. l.

⁸³⁾ Archaeologiai Értesítő. Új folyam. 8 k. 4. sz. 374. l.

⁸⁴⁾ U. o.

Szintén a besenyők nevének emlékét tartotta fenn az edelényi járásban, a Bodrog vize mellett fekvő *Besenyőlád* vagy Lád-Besenyő.

Heves vármegye területére keletről jöttek be a besenyők, kiknek beköltözése valószínűleg Szent István idejében indul meg. 1067 körül a zazty-i apátság alapítólevelében van említés téve: besenyő-kút, besenyő temetők és besenyő lovagokról. („Inde ad puteum Bissenorum, ut tendit ad viam positam in transuersuan, per quam venitur a sepulturis Bissenorum“, és „Summa totius numeri concluditur calculo, videlicet C. III. mansus serurorum; XXX. equites, XX. Ungari et (X) Bissenii“.⁸⁵⁾

Besenyő falu (ma Besenyőtelek, nagyközség az egri járásban, a Nagy Alföld északi részén, a Laskó patak közelében fekszik) határában említi a besenyők-kútját a zazty-i apátság alapítólevele.⁸⁶⁾ 1278-ban egy Tekme nevű besenyő birtoka volt, ki örökös nélkül halt meg. Ezután a nagybesenyői Bessenyei család tulajdona a hozzátartozó:

Tepély (régen Töpe)⁸⁷⁾ pusztával együtt. A XVII. század első felében elpusztult s csak az 1675-i összeírásban említik újból.

A XIII. század végén volt egy *Burger-Beseneu* vagy Buger-Besenyő (Bögér) nevű helység, eredetileg besenyőtelep; Abony, Szikszó, Maklár, Buda, Tárkány, Besenyő és Han között.⁸⁸⁾ A XV. században már Dormán és Dormánháza alakban szerepel. Ma Dormánd, az egri járásban a Laskó patak mellett.

A Hatvan mellett elterülő *Hort* besenyő lakosát említi Mária királynő 1386. évi oklevele, mely szerint István horti besenyőt, királynéi udvarnokot a körösszegi kilenced alól felmenti.⁸⁹⁾

Nyelvészeti alapon meghatározott besenyő helynév e megyében *Száraskő*, neve 1446 és 1466. Bew, Bey. Besenyő és Tepély mellett.⁹⁰⁾

A besenyők emlékét tartotta fenn *Besenyiszög* v. Tiszaszög, ma szabad puszta Heves megyében.

Gombocz szerint (Árpádkori török személyneveink. M. Ny. X. 338) török típusú s így lehetséges, hogy besenyő helynév lehetett *Tass* helység.

Ugyancsak erre enged következtetni az Eger melletti Kocs szomszédságában levő *Becsenek-földe* név is.⁹¹⁾

Heves vármegye monografiájában (Magyarország vármegyéi és városai; 455 l.) olvassuk, hogy Kandra Kabos szerint besenyőtelepek voltak a következőkben felsorolt falvak, melyeket Vadász P. munkájában (Bikis-besenyő megye) szintén ilyeneknek mond: *Abony, Hanyi, Adács, Atatka, Atkár, Átány, Csány, Ecsed, Erk, Füged, Heves, Györk* vagy *Vámosgyörk, Hatvan, Deménd, Karácsond, Kerecsend, Kömlöd, Nána, Maklár* (ez utóbbi

⁸⁵⁾ Wenzel: Árpk. Új Okmt. I. 24, 25.

⁸⁶⁾ Ortvay: Magyarország régi vízrajza. I. 132.

⁸⁷⁾ Bátky: A tepe-hez. F. és E. 1925. 121. l.

⁸⁸⁾ Csánki: id. m. I. 58.

⁸⁹⁾ Jerney: id. m. 159. l.

⁹⁰⁾ Pais Dezső: Bó. Magyar Nyelv. XXIII. 503. l.

⁹¹⁾ Bátky Zs.: Kocs. F. és E. 1926. 234. l.

Karácsonyi szerint⁹²⁾ is besenyő helynév; maga a község Szent László ideje óta az egri egyháze volt), *Réde, Samd, Ugra, Vezekény* és *Visonta*.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén szintén voltak szép számmal besenyőtelepek.

Gödöllőhöz tartozott az ide csatolt *Besnyő-puszta* vagy *Mária-Besnyő*. Ezen a háromszáz évig lakatlanul állott „Besenew“ helyén hajdan nagy, virágzó község állott, mint a horvátországi Iván család birtoka, kiiktől azt Zsigmond király 1387-ben elvette. 1492-ben Hatvannal együtt mint vámszedő hely szerepel. A török időkben teljesen elpusztult s a XV. századtól kezdve már csak mint pusztá fordul elő.⁹³⁾

Két *Besenyőpusztát* találunk e megyében:

1. Az első hozzátartozik Nagyköröshöz, hajdan község volt, mely a török dúlás alatt elpusztult és csak ezután kapcsolódott a városhoz.⁹⁴⁾

2. A másik ma Sári község külterületeihez tartozik. Ezt 1374-ben mint edificijus destituta, Sárival említik, 1468-ban pedig Vánnal együtt. Ma a hajdani község helyén Sári és Ócsa között Kis- és Nagy-Besenyő pusztákat találjuk.

Buda körül is volt *Besenyő* nevű helység. II. Andrásnak a feleszi prépostság megalapítását megerősítő levele szerint (1214): „Praedium etiam contulit, quod est circa Budam, Beseneu nomine“.

E megyéhez tartozott azon *Besenyő* nevű falu is, melyben Ottó király, Henrik bán levelénél fogva Valterfi Endre budai polgárt, mint ősi birtokában megerősíti. 1306: „Possessiones in magna insula existens, videlicet Beseneo et Eörsziget vocatas“. Csepel szigetén ma is megvan a hajdanában létezett Besenyő és Örsziget helységek nyoma.

Gombocz szerint (Árpádh. török személyneveink. M. Ny. XI. 247.) talán besenyő helynév *Örkény* község neve is.

A besenyő „Káta“ név fordul elő e megyében különösen sokszor, egy nagyobb tömegben, lehetséges, hogy régi besenyőtelep emlékét őrzik. Ilyenek: *Szent-Lőrinc-Káta, Pusztá-Boldog-Káta, Pusztá-Egres-Káta, Pusztá-Tamás-Káta* és *Nagy Káta*. Bátky szerint (J. Egecse, F. és E. 1924. 121. l.) török eredetű, talán besenyő név volt *Tas* és a szomszédságában levő *Egecse, Egicse*, eredetileg királynői birtok.

Bács-Bodrog vármegye egyik legősibb községe volt *Besenyő*. Először említi Szent László király 1093. évi oklevele, mellyel a tihanyi apátság birtokait és kiváltságait megerősíti, (in partibus villam Beseneu) és belőle megtudjuk, hogy Besenyő község is a nevezett apátsághoz tartozott.⁹⁵⁾

Valószínűleg egy másik *Besenyő* nevű község az, mely Csánki szerint (id. m. II. 149.) ma Kis- és Nagy-Besenyő pusztá (Besene, Besenew 1391), Bajától észak felé pestmegyei területen fekszik. A XIV. században

⁹²⁾ Karácsonyi J.: Néhány besenyő és kún helyneveinkről. M. Ny. XVII. 211. l.

⁹³⁾ Galgóczy K.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monografiája. III. k. 169—170.

⁹⁴⁾ Pesty Frigyes: A helynevek és a történelem. 29. l.

⁹⁵⁾ — Az eltűnt régi vármegyék. I. 219. l.

szerepel egy Besenyei nevű család, melynek tagjai 1425-ben osztozni akartak ezen jószágukon. Besenyő néven még előfordul a XV. században is. A helység a török korban pusztulhatott el, mert egy 1628. évi oklevélben már csak pusztaként szerepelt.

Gombocz szerint (I. A besenyő népnévről. M. Ny. XII. 285. l.) a besenyő népnévből származtak a Becse helynevek, mint amilyenek e megyében: *Ó-Becse* és *Becseháza*.

Talán a besenyők emlékét őrzi *Beszen* falu (Bezume) neve is. A helység III. András királynak egy keltezés nélküli oklevelében, Gara helység szomszédságában szerepel. Ezt az oklevelet a kalocsai káptalannak 1308-ban kelt átiratából ismerjük. A helység neve előfordul egy 1333-ban kelt oklevélben is.

III. Tiszántúl.

Szabolcs vármegyét különösen a XI. században szállották meg a besenyők s a szárdi apátság alapítólevele állandó lakosoknak számítja őket. (1067.) A szabolcsmegyei besenyőtelep középpontját képezte a mai is meglevő:

Besenyő nevű falu. (1455: Possessionis Besenywd vocate in Comitatu de Zaboch.) A Kállay család levéltárának egyik oklevele 1448-ban: Besenyewd alakban említi. 1444-ben a Kércsy, 1457-ben a Semnyeji család volt a földesura. 1591. és 1776-ban már Besenyőnek van írva. Levelek szomszédságában fekszik. Hozzá tartozik Kis-Besenyőd-tanya, hol bronzkori leleteket: egy szkytha és öt nyélbe szúrható, négyoldalú hegyes nyílhegyet találtak.

Kandra Kabos (l.: Szabolcs vm. alakulása, 12 l.) és Szabolcs vármegye monografiája (l.: 40 l.) szerint besenyőtelepek voltak a következő községek: *Laskod, Iklód, Órmező, Ór-Ladány, Lövő, Tura, Varsány, Téth, Balsa* és az eltűnt *Eköcs*.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye északkeleti részén telepedett meg Thonuzoba besenyő vezér a kemeji részekben a Tiszáig, ahol most Abád rév (portus Obad) van. Utódai, a Tomaj nemzetség birtoklásairól a XIV. század közepéig oklevelek szólnak. Ővük volt az adományozott *Abád* (Tiszaabád, ma Tisza-Szalókkal összeépülve, Abád-Szalók keleti része), ennek szomszédságában *Tomaj* és *Szentgyörgy* puszták (Abád és Kúnhegyes vonalától keletre) és a közeli *Tisza-szentimre* falu is.

A besenyőkre emlékeztet Kúnhegyes, Tomaj és Bura vidékén levő *Besenyetelek* nevű régi pusztá, s mint ilyet, 1521-ben említik. Az Aba nemzetség ősi birtoka s 1347-ben Heves megyéhez tartozott.

Gombocz szerint (Árpád h. török szn. M. Ny. X. 294. l.), az Árpádok korában használatos személynév volt: Bese. Talán a „besenyő“ szó rövidülése (Jerney szerint is: l. Kel. ut. I. 246.) Így lehetett besenyőtelep a ma már ismeretlen *Besemihálszállása*, melyet Zsigmond királynak egy 1395. évi oklevele említ.

Bihar megyében besenyő telep a Várad Regestrum 341. §-ban említett „Villa Besenend“. Ez a *Besenyő*, Jerney szerint most pusztá, de régen

népes hely lehetett. 1552-ben Beznew-nek hívják, ma Barátka és Nagybaród között Beznye, illetve Báródbeznye község.⁹⁶⁾

A Várad Regestrum szerint (298. §.) Tecus szolgája, Vrug dusnok a besenyői egyháznak tartozik a felszabadításáért. Ez a *Beseny* (Ecclesia de Beseneu) Ujpalota mellett volt; s ezt említi Mezőbesenyő néven egy 1600. évi összeírás. Ezen a helyen ma a központi járásban Köröstarján község külterületei közt találjuk Nagybesenyő vagy Besenyő-pusztát.

Besenyő néven Csánki (I. 604.) két birtokot említ:

1. Bessenew, Besenew, 1396. Keresszeg várához tartozott, ma pusztá Körösszeg mellett, Berekböszörmény határában. Először 1314-ben említik.

2. A szentjogi apátságnak is volt Besenyő nevű birtoka.

Van egy adatunk,⁹⁷⁾ mely szerint a borsodmegyei Bessenyei család, a Szoárd nemzetségből, a többek között Dancsházát is bírja Biharban, mely hajdan *Besenyőnek* nevezetett. E nemzetség Izsákai ága, szintén Biharban Fudi-Vásárhelynek kölcsönzött előnevet, hasonlóképen besenyőtelep közepében. Az 1715. évi összeírás említi is Fugyivásárhely határában egy *Besenyő-pusztát*.

Az 1720. évi összeírás Izsópallagáról írja, hogy *Besseneyő* nevű pusztáján 12 köblös vetése van.

Mezőtelki határában is van egy *Besenyő-pusztá*, ugyancsak az 1720. évi összeírás szerint, 34 köből vetéssel.⁹⁸⁾

A Fekete-Körös völgyében egyetlen besenyőtelep volt a Tenkőtől nem messze, délre levő *Besseneyő*, mely az 1552. évi összeírásban még szerepelt.⁹⁹⁾

Említ Ortvyay: (I.: Magyarország régi vízrajza. I. 524 l.) „Michaelis v. Mychaelis Besseneő; Mich in Beseneu portus“-révet, mely a leleszi prépostság birtokviszonyaira vonatkozó 1211. évi és II. Andrásnak a prépostság birtokait megerősítő 1214. évi okleveleiben fordul elő. Egyébként Bihar megyében a Sebes Körös Váradon felüli szakaszának egy, már a XIII. század elején elavult nevű réve.

A felsoroltakon kívül találjuk még ma is Bihar megyében a Komádi községhez tartozó *Besetanya* pusztát.

Békés vármegyére vonatkozólag Vadász P.: Bikis-besenyő megye és a besenyőkrül; meg a Barsa nemrül s helynevek magyarázata c. munkájában felteszi, hogy a megye egész területén besenyők laktak volna. Annyi tény, hogy úgy a régi, mint a mai Békés megyében vannak a besenyőkre utaló és azok emlékét fenntartó nevek.

Igy a gyomai járásban Gyoma külterületei közt találunk *Bessenszög* nevű határrészt.

Ködmönös vidékén volt *Besenyőhalom*, Atyaszegnél pedig *Besenyő* nevű határrész.

1422. előtt szintén békésmegyei hely volt *Ványa* (ma Szolnok m.), ös-

⁹⁶⁾ Györfly I.: A Feketekörös völgyi magyarság települése. Földr. Közl. 1913. 484. l.

⁹⁷⁾ Széll F.: A nagybesenyői Bessenyei család. Turul. 1889. 2. l.

⁹⁸⁾ Györfly: id. m. 484. l.

⁹⁹⁾ U. o. 485. l.

lakói besenyőknek lehettek. A ványai régi rei. templom lebontásakor az alatta levő kúnhalom alatt ős-sírt találtak, ez lehetett talán besenyőhalom és sír is (Vadász. id. m. 36 l.).

Csanád vármegye területén is laktak besenyők. Ősi fészük az Aranka v. Harangod melletti Besenyő volt. A mai torontálmegyei Ó-Besenyő mellett feküdt s a vele hajdan szomszédos Nagy-Besenyőtől való megkülönböztetés miatt nevezték *Kis-Besenyő*nek. Nőve 1230: Bessentu, Besseneu. (Utóbbi néven előfordul II. András fiának, Bélának egy oklevelében 1230: In parochia Chenadiensi villam Besseneu.)¹⁰⁰⁾ Eredetileg Csanád várához tartozott. IV. Béla ifjabb király Csák nembeli Miklósnak adományozta, kinek birtokai közt fellelhető Besseneu. A tatárjáráskor teljesen elpusztult.

Ellenben *Nagy-Besenyő*, melynek helye azonos a mai torontálmegyei Ó-Besenyővel, csak 1232-ben tűnik fel okleveleinkben; amikor is II. András király a fehérvári, csanádi, aradi és zarándi várhoz tartozó földeken határt járat (Prima autem meta Bissenorum de castro Chenadiense);¹⁰¹⁾ melyből kitűnik, hogy a birtok Serjén, Bodkereki, Degőr és Pouy földek között feküdt. A helység besenyő lakóseitől a csanádi káptalan egyházizettedet követelt; ők ekkor Nagy Lajos királyhoz fordultak, ki 1369. aug. 4-én megparancsolta a csanádi káptalannak, hogy a bessenyői nemeseket nemesi címük kárával és sérelmével ne kényszerítse a tized fizetésére.¹⁰²⁾ Zsigmond király kiváltságlevele (1435.) kivészi a nagybesenyői nemes besenyőket „Conditione Bissenatus corum requirente“, minden más bírák hatalma alól. Zsigmond kijelenti, hogy különféle bírák elé való idézéssel ne terheljék őket. Meghagyja tehát a nádornak, ország bírójának, Csanád vármegye fő- és alispánjának, úgy az ország összes bíróságának, hogy a nevezett besenyők felett ne bíraskodjanak, mert az azok elleni panaszokat ő maga fogja elintézni. II. Ulászló idejéből is vannak a nagybesenyői nemesekre vonatkozó iratok.¹⁰³⁾

Sáp község (1369: Saap) Harangod mellett, a mai torontálmegyei Óbesenyő határában feküdt. A besenyői nemes besenyők birták 1369-ben Nagy Lajos király kiváltságával, bár eredetileg I. Károlytól kapták. Hogy a község meddig állott fenn, nem tudjuk, de a XV. századot nem érte meg.¹⁰⁴⁾

Ugyancsak a Nagy Lajos által adott kiváltságokat élvezte *Dömevár* v. *Domevár* (1345: Demenvár, 1369: Domewar); Harangod mellett, Besenyő és Valkány között feküdt. Kezdetben a Csanád-nemzetség birtoka s csak később lesz a besenyőké. Ép úgy nem érte meg a XVI. századot, mint:

Veresdob (1256: Weresdub), mely a torontálmegyei Valkány és a régi Homokrév közti az Aranka partján feküdt. A besenyői nemes besenyők I. Károlytól kapták és Nagy Lajos 1369-ben erősíti meg kiváltságokkal.

Kocsa (Kocha: 1345) Óbesenyő közelében feküdt. Bár 1345-ben a Csanád-nemzetségé, 1369-ben Nagy Lajos mégis mint a besenyőket megillető

¹⁰⁰⁾ Hazai Okmánytár. VI. k. 25. l.

¹⁰¹⁾ Wenzel: Árpok. Új Okmt. VI. 504 és Hazai Okmt. 12.

¹⁰²⁾ Borovszky: Csanád vármegye története. II. 55.

¹⁰³⁾ U. o. II. 56.

¹⁰⁴⁾ U. o. II. 528.

falut ruházza fel kiváltságokkal. Ma talán Kocsovát pusztá tartja ienn emlékét.¹⁰⁵⁾

Az utolsó, okiratilag bebizonyítható besenyőtelep a régi Csanád megyében *Valkány*, mely a torontálmegyei Óbesenyőtől nyugatra az Aranka partján feküdt. Több ilyen nevű és egymás mellett álló helységet Tompa, Hegyes és Vég-Valkány néven különböztették meg egymástól. A besenyők I. Károlytól kapták.¹⁰⁶⁾ Nagy Lajos 1369-ben szállásaikat kivette a megyei nemesi bíróság hatásköre alól és a királyi törvényszék elé utasította.

Arad megyében ma nem találjuk meg *Besenyő* helységet, de hajdani létezéséről szól a Várad Regestrum 1235. évi 58-ik cikkelye: — „pro terra castri nomine Beseneu“. III. Károly király. egy 1727-ben kiadott adománylevelében szerepel Besenye néven, mint akkor Zaránd vármegyéhez számított pusztá.¹⁰⁷⁾

Pais D. szerint (l.: Bő. Magyar Ny. XXIII. 504 l.) *Bő*: 1232: Terra Beu; meta Bissenorum de castro Cenadiense except. Seryan, Sceuleus, Tymar társaságában; Arad m.-ben Pécska és Szemlak környékén kereshetjük.

Torontál vármegyéhez tartozik a már Csanád vármegyénél le tárgyalt *Ó-Besenyő* falu, mely csanádi várföld volt. 1230 és 1232-ben a Csák nemesség birtokai közt találjuk. 1369-ben Beseneu (Besenyő) helység besenyő nemesei kapnak királyi adományokat. Ezek még 1405-ben is, mint besenyő nemesek szerepelnek (Fideles nostri Bissenj nobiles de Nagh Bessenew), de 1495-ben már csak egyszerűen nagybesenyői nemeseknek hívatnak. (Nobiles de Nagh-Bessenew.)¹⁰⁸⁾

Temes vármegyében a Temesvártól északnyugatra eső *Új-Besenyő* falu emlékeztet a hajdani besenyő telepésekre. Neve 1332: Bessenew,¹⁰⁹⁾ később Besenyő. A XVIII. és XIX. századokban Neu-beschenova, ma Új-besenyő.

Krassó-Szörény vármegyében volt hajdan egy *Kövespataka* nevű falu, a Karas táján, melynek birtokosa Besenyő János nevű érsomlyói várnagy volt. (Joannes bissenus, később Beseneu.)¹¹⁰⁾

A besenyők nevére emlékeztet a mai *Csernabesenyő*, (azelőtt Pecsenecska), melyet Herkulesfürdőtől délre és a Bolvasnica patak torkolatától kissé keletre találunk.

IV. Felföld.

Nyitra vármegyében a besenyőket a Vág, Nyitra és Zsitva vidékén találjuk.

Teszér, már a XI. században mint besenyőfalu szerepel, I. Géza királynak 1075. évi alapítólevelében: „Dedi etiam villam Byssenorum, ad arandum, nomine Tazzar, super Sitoua, cum terris viginti aratrorum“. Ma

¹⁰⁵⁾ Jerney János: Keleti Utazása. Pest. 1851. 245. l.

¹⁰⁶⁾ Borovszky: id. m. II. 616. l.

¹⁰⁷⁾ Jerney: id. m. 157. l.

¹⁰⁸⁾ Borovszky: A honfoglalás története. 144. l.

¹⁰⁹⁾ Csánki: id. m. II. 27.

¹¹⁰⁾ Pesty: Krassó vármegye története. II. k. I. r. 299. l.

a nagytapolcsányi járásban fekszik, az Inovec hegység egyik nyúlványát képező Bocsinai nevű hegy oldalán és neve Nyitrateszér.

Besenyő nevű falu is említették IV. Béla és V. István által alapított csallóközi Szent Lökösről címzett prépostság részére 1272-ben kiadott levelében: „item in Turmaskuz incipit meta a fluuio Nytra . . . et vadit versus Besseneu inter pratum et terram arabilem et exit ad viam, quae ducit ad Besseneu“. Ide tartozik II. András király Sebös bíró részére Szölös föld dolgában 1217-ben kiadott adományában a Nyitra vize körül határkép érdekelt „villa Beseneu“.

Besenyők lakták még *Pecsenyédet*, mely a Dudvág jobb partján, Nagy Kosztolánytól délre feküdt. 1216-ban mint villa Byssenorum, azaz Besenyőfalva szerepelt. 1379-ben már Besenyő (Besseneu) néven találjuk feljegyezve. Ma ezen a helyen Nagy-Kosztolánytól délre találjuk Besenyőpetőfalva helységet.

Szomszédos volt Besenyőfaluval és szintén besenyőtelep volt Nagykosztolány vagy azelőtt *Kosztolány*. Katholikus templomának alapja az árpádházi királyok korából való. Neve egy 1209. évből való oklevél szerint, mint Szent-Vyd fordul elő.¹¹¹⁾ 1216-ban II. András király nyitramegyei Kosztolán föld adományát, főpohárnoka Sebes számára tárgyazó privilegiumában olvassuk: „Dicta terra incipit ab aqua Dwdwae, ibi tenet motam cum terra ville Byssenorum“.¹¹²⁾

Besenyőtelep még *Récsény*, ma Alsó-Récsény, a Nyitra és Galgóc között völgyben fekszik. 1316-ban már fennállott. 1565-ben pedig Kamocsa név alatt a Hont-Pázmány nembeli Récsényiek birtoka. Besenyőtelep voltát megerősíti a ma már csak külterületei közt levő Besenyőpuszta.

Bars vármegyében kétségtelenül besenyő eredetű község, *Besenyő*, mely III. Ince pápának a garamszentbenedeki apátság részére kiadott oklevelében „Villa Beschene“ néven fordul elő. (1209.) Régi besenyőtelep, mely a pápai tizedszedők lajstromában szerepel, 1272-ben oklevélben is említik. Neve 1395: Bessenew. Egy 1264. évi határjáró levél szerint határos a nyitramegyei Nyárhíd faluval.¹¹³⁾

Taszár már a XI. században besenyő helység, melyet még II. András alatt besenyők laktak. Először a garamszentbenedeki apátság alapítólevelében szerepel. 1209-ben egy határigazítási perben van felemlítve. Neve: 1353-ban Thazar, 1565-ben Tozar. Ez az eredetileg besenyő telepítvény (neve az Árpádkorban: Tessér) ma Malonyával összeépült és már teljesen tót.¹¹⁴⁾

Szintén besenyő helység *Kovácsi*, garamvölgyi kisközség, 1075-ben a garamszentbenedeki apátság oklevelében is szerepel. Megemlítik 1236. és 1297. években is. 1565-ben az esztergomi káptalané lesz.¹¹⁵⁾

Egészben véve, a megye nyugati részének lakossága nagyrészt besenyő telepítvény s e telepések a Garam mellett, a mai Bars megye felső ha-

¹¹¹⁾ Nyitra vm. monografiája. 117. l.

¹¹²⁾ Wenzel: Árpádk. Új Okmt. XI. 135.

¹¹³⁾ Pesty: Magyarország helynevei. I. 233. l.

¹¹⁴⁾ Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. VI. 36. l.

¹¹⁵⁾ Borovszky: Bács vármegye monografiája. 48. l.

táráig. Saskő vár tájára, továbbá a Zsitva és Nyitra folyók vidékére települtek. Itt találjuk még ma is a garamszentbenedeki járásban *Felsőbesenyő* falut, mint a besenyő név megőrzőjét.

Ugyancsak a besenyők nevének emlékét tartja fenn, a verebélyi járásban Besenyőtől nem messze eső *Bessne* falu, mely a pápai tizedszedők lajstromában már szerepel és az 1298—1359. években az esztergomi káptalan bizonyosságleveleiben is említik. Ma Barsbese néven szerepel.

Bátky szerint (l.: Helynévmagyarázatok. F. és E. 1921. 139 l.) szintén besenyő helynév a Zsitvabesenyőtől északra eső *Bodol* helynév.

Pozsony vármegyében ősi besenyőtelep *Padány* (alsócsallóközi község), melyet egy 1265. évi oklevél említ. Ugyanis IV. Béla király néhány padányinak, mint tárnokainak, akik besenyők fiainak neveztettek (Saul et Saulum, filius Salamonis etc. de villa Padan, qui filii Bissenorum dicuntur) nemességét ad, hogy az ő és nem más nemesek zászlaja alatt harcoljanak. E nemeslevelet átírta és egyben megerősítette 1270-ben. V. István király is.¹¹⁶⁾ 1288-ban: Terra Padan, 1291: villa Padan és 1326: Possessiv Padan a neve.

Gombocz sz. (Árpádk. török személyneveink. M. Ny. X. 247. l.) besenyő helynév *Karcsa*, Dunaszerdahelytől nyugatra fekszik. Már a XIII. sz.-ban említik. 1248: terra Karcha.

Töbörrele falu a Csallóközben szintén besenyő eredetű helynév, mert az az oklevél, melyben IV. Béla király 1265-ben néhány padányinak nemességét ad, említ egy Theber nevű besenyő eredetű embert.¹¹⁷⁾

Hajdani besenyőtelep lehetett *Bös*, melyet Jerney az 1102-ben említett Beys községnek tart. 1262. és 1274. között találjuk említve. A pápai tizedszedők jegyzékében Bess néven van említve.¹¹⁸⁾

Bátky szerint (l.: Helynévmagyarázatok. F. és E. 1921. 138. l. és Kotliba, Kató. F. és E. 1927. 197. l.) úgy ez utóbb említett Bös, mint a pozsonyi Duna mellett *Kis- és Nagy-Bodak* és *Várkony* mind besenyőtelepek. Úgyisintén a Bös szomszédságába eső *Kotliba puszta* és *Bársunos* (ma Bársonyos) is besenyő lakosok emlékét őrzik.

Liptó vármegyében *Besenova* (Besenyő úr birtoka), ma Besenyőfalva v. Besenyő-ről csak annyit tudunk, hogy valaha az utód nélkül elhalt Besenyő Tamás birtoka volt. Nevét talán birtokosától kapta.

Hont vármegyében az egyetlen besenyőkre emlékeztető helynév a báti járásban *Hontbesenyőd*, melyet egy XIII. századbeli oklevél, mint a sági prépostság birtokát említi. 1685-ig török kézen van, 1887-ben tűzvész hamvasztotta el.

V. Erdély.

Erdélyben is laktak besenyők, kik a X. és XI. században jöhettek oda. Vannak, akik a székelyeket besenyőknek tartják. Ámde forrásaink a székelyeket éppen a besenyőktől, az erdélyi székelyföldet a besenyők és oláhok határszéli erdeitől, a besenyőtelepeket a székely falvaktól mindig megkü-

¹¹⁶⁾ Nagy Iván: Magyarország családjai. VII. k. 31. l.

¹¹⁷⁾ Gombocz: Árpádkori török személyneveink. M. Ny. X. 341. l.

¹¹⁸⁾ Pozsony vármegye monografiája. 38. l.

A MAGYARORSZÁGI BESENYŐ TELEPEK

TERVEZTE és RAJZOLTA
SZOKOLAY MARGIT

- Jelmagyarázat.**
- Okiratilag bizonyított besenyő telepek.
 - Okiratilag bizonyított besenyő községek.
 - △ Nyelvészetiileg bizonyított besenyő községek.
 - ▲ Nyelvészetiileg feltételezett besenyő községek.

lőnböztetik.¹¹⁹⁾ A besenyők és oláhok határszéli erdejét említi II. András király szabadságlevele a szászok részére, melyben a német lovagoktól visszavett adomány egy részét (1224.) a „silvam Blacorum et Bissenorum“ a szászoknak adományozta; így a besenyők erdejükkel a szászokhoz csatoltatván, a nyert szabadságokban egyenlően részesítették.¹²⁰⁾ Besenyő nevű falvakat találunk:

Háromszék megyében *Besenyő*, a Csente aljában fekszik a Besenyő patak északra hajlásánál. Ezt az idetelepült besenyők alapították. A XIV. század elején előfordul a pápai dézsmák regesztrumában (1332) Besenced és Besendzd név alatt, az 1567. évi regesztrumban pedig Bessenyev néven 28 kapuval szerepel.¹²¹⁾

Beszterce-Naszód vármegyében a Sajó melletti *Besenyőt* a németek Heidendorinak (villa Paganina) nevezték, mivel az odaérkező szászok az ott lévő besenyőket pogányoknak nézték vagy tudták.¹²²⁾

Kis-Küküllő megye radnóti járásában van ma is *Buzás-Besenyő*, mely a Besenyő patak szűk völgyében fekszik és előnévét attól nyerte, hogy ott igen sok és híres buza terem. Besenyő telepítés, mely 1657-ig Kerelő leányközsége volt, s csak ezután lett Besenyő az anyaközség.¹²³⁾

Besenyő nevű hely volt még **Alsó-Fehér megyében**, ezenkívül **Hunyad megyében** *Bessan* (Bessendorf) és **Fogarás megyében** *Besse* (Bessimbah).

Székelyföld egyes helyein is laktak besenyők. Így: *Kanta*, *Karatna*, *Alsó- és Felső-Vold*, *Peselnék*, *Száraspatak* és *Kézdí-Szent-Lélek* helységeiben hajdan szabad besenyők laktak, kik a királyt fegyverrel szolgálták és a székelyekkel táboroztak. E falvak hajdan a Székelyföldre tartoztak s csak akkor csatolták őket Fehér vármegyéhez, midőn e falvakat az Apor családnak adományozva a Bálványos-vári birtokhoz kapcsolták. Így az Aporok 85 szabad besenyő házhoz „Octaginta quinque mansiones liberorum Bicenorum“ jutottak.¹²⁴⁾ — *Lázárfalva*, ma Csík megye legszélső faluját képezi, a Fehér megyéhez tartozott Bálványosvári terület szomszédságában. Ezen helység még 1365-ben Fehér megye területén feküdt, mert lakosai, akik már ekkor lassan kihaltak, besenyők voltak. (Lázárfalva in Comitatu Albensi partium Transsylvanarum alias a Byssenis impopolata, multum tamen desolata.) (1365.)¹²⁵⁾

Udvarhely vármegyében *Felső- és Alsó-Rákoson* 1421-ben besenyő lakosokat említenek.¹²⁶⁾

Beszterce-Naszód vármegyében találunk még az említett Besenyőn kívül, éppen ennek közelében *Budak* nevű helységet. Neve 1228-ban: Caput Bodagh, ez a mai Kis-Budak, mely 1482-ben „Budak“ néven Besenyei László

¹¹⁹⁾ Hóman B.: A székelyek eredete. M. Ny. XVII. 103. l.

¹²⁰⁾ Jerney: id. m. 165. l.

¹²¹⁾ Orbán: A székelyföld leírása. III. k. 182. l.

¹²²⁾ Hunfalvy: Magyarország Ethnografiája. 355. l.

¹²³⁾ Orbán: id. m. V. 37. l.

¹²⁴⁾ Jerney: id. m. 165. l.

¹²⁵⁾ Szabó: A magyarországi székelytelepekről. Századok. 1880. 496. l.

¹²⁶⁾ Réthy: A székelyek és a magyar honfoglalás. Ethnographia. I. 35.

birtokaként szerepel és (a régi) dobokavármegyei Simontelke szomszédjaként fordul elő.¹²⁷⁾

Végül megemlítjük, hogy a Dráva—Száva között is voltak besenyőtelepek, vagy legalább is besenyő birtokosok. Így:

Szerém megyében a besenyőkre emlékeztet *Besenyő* helység (Pleb. de Besenou), ma Besenovo szolo és Besenovo monasztir, Mangyelosztól kelet-északkeletre.¹²⁸⁾

A régi **Valkó vármegyében** (ma Verőce és Szerém egy része) Eszék környékén 1196 táján laktak besenyők is. Ezt bizonyítja Imre király a cikádori apátság részére kiadott oklevele, mely szerint az eszéki vásár helyén és azon apátság minden részein vámfizetésre szorították a környékbeli besenyők.¹²⁹⁾ Csánkinál (II. 280.) is előfordul egy *Besenyő* nevű helység e megyében 1396: Beseno, Bessenew. Ekkor Berzéte monostorához tartozott. A monostor ma Nustar, Szerém megyében, Vukovártól kissé nyugatra.

*

Befejezve a magyarországi besenyőtelepek ismertetését, a mellékelt térkép alapján megállapítható, hogy okiratilag bebizonyítható besenyő községek olyan tömegét, melyek már telepnek számítanak, főként Dunántúlon, nevezetesen Fejér, Tolna és Somogy megyékben találjuk. Ezenkívül számottevők még a Csanád (ma Torontál), Nyitra, Szolnok, Bihar és Háromszék vármegyei besenyőtelepek.

Nyelvészeti alapon meghatározott besenyő községek kevés számban fordulnak elő, bár rendszerint ott, ahol a közelben besenyők laktak. Ez utóbbi feltevés vonatkozik azokra a helységekre is, melyek nyelvészeti alapon feltételezett besenyő községek s amelyek különösen Sopron, Komárom és Heves megyékben fordulnak elő nagy számban, ezenkívül megtaláljuk csoportosan még őket Pozsony, Baranya és Pest megyékben is.

Szokolay Margit.

¹²⁷⁾ Csánki: id. m. V. 341.

¹²⁸⁾ Csánki: id. m. II. 241.

¹²⁹⁾ Jerney: id. m. 165. l.